

Proměna města Prostějova

Prostějov – město moderní architektury

Ing. arch. Jan Havlík
školitel: prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.
Ústav teorie, FA VUT v Brně

Abstrakt:

Prostějov je jedno z mála měst České republiky s autonomním vývojem moderní architektury. Tento fenomén by měl být sledován s kritickým pohledem a odstupem poloviny století a nově zhodnocen.

Abstract:

Prostějov is one of few cities in Czech republic with autonomous development of modern architecture. This phenomenon should be followed with critical view and distance of half a century and new evaluated.

Klíčová slova:

Prostějov, 20. století, moderní architektura, secese, funkcionalismus, průmysl, stavebnictví

Keywords:

Prostějov, 20th century, modern architecture, secession, functionalism, industry, building industry

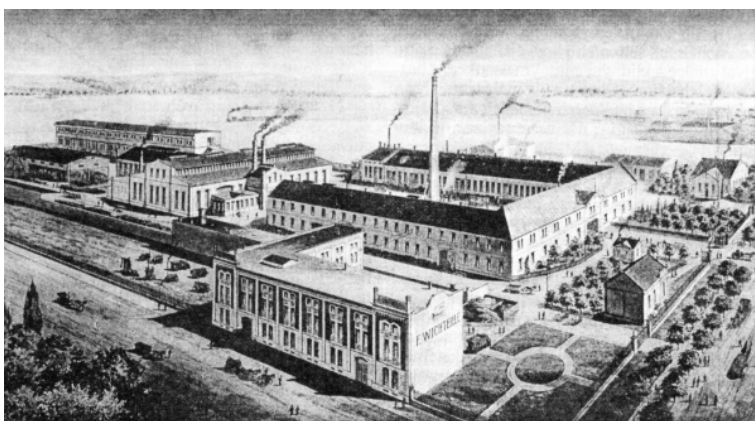
1 Úvod

Prostějov je jedno z měst České republiky s autonomním vývojem moderní architektury, jeho velký vývoj do pol. 20. století ale v druhé polovině upadá a postupně se mění.

Pro Prostějov je důležitým faktorem, společným všem obdobím jeho vývoje, průmysl.

Město Prostějov leží na Hané, na cestě, která spojovala evropský jih s evropským severem. Osídlení tohoto kraje je patrně již od neolitu (asi 5000 př.n.l.). Město Prostějov je největší město moravského regionu Prostějovsko. Přes Prostějov tečou dvě řeky, a sice Hloučela a Romže. [3] Raně středověká osada se zde od poloviny 13. století vyvíjela jako trhov. ves. V 16. století - „zlaté době měst“ - se život v Prostějově mnohostranně rozvíjel. Po třicetileté válce postupovala jeho obnova

zdlouhavě. Po roce 1454 do Prostějova přicházejí Židé, kteří byli vyhnáni z Olomouce. Tito zde postupně skupují pozemky a domy. V Prostějovské textilní výrobě tehdy vedoucí postavení soukeníků vystřídali v druhé polovině 17. století tkalci. Poslední oživení soukenictví přinesl v 1. pol. 19. století vznik manufaktury, lněné plátno se vyváželo na jih a na východ. Tkalcovství ale postupně upadlo. Namísto manufaktur byly zakládány první firmy, často židovskými podnikateli. Kromě oděvní výroby postupně rostly sladovny, pivovary, parní mlýny, prosperovaly jatka, mydlárny, palírny a vznikla i výroba obuvi. [2] K oživení města docházelo v 18. století, díky zakládání klášterů, umělecké činnosti, židovskému obchodu, atd. Následné osvícenské reformy se projeví v oblasti zdravotnictví, náboženství, správě města, ve školství. Hlavně díky židovské obci se Prostějov stal významným obchodním a především průmyslovým centrem. [3]

(1)

Prostějov (dříve třetí největší město na Moravě) získal na konci 19. století výsadní postavení v celém Rakousku-Uhersku v oboru textilní konfekce, produkované ve velkém již od 40. let, a sice třetinovým podílem na celkové produkci. V této době místní podniky exportovaly na Balkán, do severní Afriky, Austrálie, Severní Ameriky, Jižní Ameriky a Francie. Značný význam měl i kovodělný průmysl, zejména závody na výrobu zemědělských strojů F. Wichterleho (1878) a J. a F. Kovářiků (1894). Výrobou uměleckých předmětů proslula firma Vulkania. [3]

Oděvní průmysl patří k Prostějovu. Na počátku 50. let 19. stol. Mořic Mandl se svými syny založil první dílnu na výrobu oděvů. Podnik prosperoval, Mandl otevřel v roce 1858 v Prostějově konfekční továrnu. Vídeňští židovští podnikatelé jako první zavedli do města šicí stroje. Vznikaly další podobné továrny (1867 Tadesco, 1873 Joachim Polak). Prostějovský oděvní průmysl byl závislý na vídeňských obchodních centrálech, které firmám dodávaly zakázky. Už od druhé poloviny 19. století se stal Prostějov jedním z největších center výroby konfekce v Evropě. Mezi výrobci zejména za první republiky dominovala vedle Jana Nehery firma Rolný, od r. 1862. Firma Rolný byla prvním českým výrobcem oděvů v Prostějově. Zakladatel firmy František Rolný (1830 až 1902) vybudoval od roku 1862, kdy si otevřel vlastní krejčovskou

dílnu, postupně podnik, který brzy dodával obleky až do Vídně. Zapsáním do obchodního rejstříku v roce 1894 se už zařadil po bok velkých továren. Arnošt Rolný převzal rodinnou firmu v roce 1920. Velkým podnikatelským vzorem byl pro Arnošta Rolného zlínský Tomáš Baťa. Firma se pod jeho vedením začala rozrůstat, do roku 1929 už zaměstnával na 600 dělníků a otevřel pobočné závody v Brně a v Praze. Postupně vybudoval distribuční síť prodejen, do roku 1935 jich měl 95. Měl obchodní společnosti v Maroku, prodejny v Egyptě, dokonce v Hongkongu anebo v Paraguayi. Inspiroval se u Bati i využíváním mechanizace ve svém závodě v Brodce u Konice, kde zavedl první dílny na pásovou výrobu konfekce. Nejen, že tím zvýšil produkci, ale mohl tak zaměstnat i nekvalifikované dělníky. Pro výchovu učňů zřídil vlastní obchodní a krejčovskou školu. Od 30. let mu v Prostějově vyrostla konkurence v osobě druhého „prostějovského Bati“ Jana Nehery, jehož slogan „Nehera šije šaty dobře“ znal v republice skoro každý. Rolný začal od roku 1939 podnikat rovněž na Slovensku, založil továrnu v Žilině a závod v Púchově. Za druhé světové války mu byl do vedení firmy dosazen německý dozor. Výroba byla převedena na šití uniforem pro wehrmacht. Po osvobození pak byla Rolnému většina závodů znárodněna, o zbytek majetku přišel po únoru 1948. Syn Arnošt pak v roce 1968 emigroval do Švýcarska, později se pokusil o obnovu rodinného konfekčního podniku, ale na předválečnou slávu otcovy firmy nenavázal, v roce 1997 musel výrobu zastavit. [9] Rolného firma, stejně jako Neherova, byla jedním z předchůdců dnešního OP Prostějov. Po znárodnění prostějovských podniků zde vznikla společnost Oděvní závody Jiřího Wolkera, později Oděvní průmysl Prostějov. V této době se rozrůstající výroba oděvů koncentrovala v n.p. Oděvní průmysl a postupně došlo k vytvoření největšího konfekčního podniku u nás, který se rozrůstal a zajišťoval 80% veškeré oděvní výroby v Čechách a na Moravě. [9]

2 Situace v 20. století

"Vlastní stavebnictví je v Prostějově na dobré úrovni. Vždyť vývoj moderní české architektury lze v Prostějově sledovati, jako snad v žádném moravském městě."

Bohuslav Fuchs

V 19. století spolu v Prostějově soupeřily dva vlivy (německý a český) ve sféře politické, ekonomické, ale také kulturní a společenské. Zlom nastal na konci století, kdy byl v komunálních volbách poprvé zvolen český starosta a Prostějov se rázem stal největším městem s českou správou na Moravě. Docházelo také k formování hospodářského charakteru, který určoval ekonomické prvky města zahajující tak novou éru. Prvotním odvětvím zůstal textilní průmysl, své nezastupitelné místo zde ale mělo i strojírenství. Po vzniku továrny Wichterle v roce 1878, zabývající se zemědělskou technikou, vznikla roku 1894 továrna bratří Kovářů se stejnou náplní výroby. Roku 1918 se závod F. & J. Kovářů připojil k závodu Wichterle a později

společně oba závody vystupovaly pod obchodní značkou WIKOV (Wichterle & Kovářik), která se brzy poté stala největší továrnou na zemědělské stroje ve střední Evropě. [5]

Zvolení prvního českého starosty dozajista ovlivnilo i sebevědomí českého obyvatelstva města a vznikla tak touha prezentovat se i navenek. Po vzoru existujícího německého domu na ulici Vápenice chtěli mít svůj stánek kultury rovněž i Češi. První zmínka zazněla již v roce 1875. Nejprve se zvažovala rekonstrukce místního zámku pro tyto účely, a to dle plánů Václava Roštlapila, ale později bylo rozhodnuto, že se postaví objekt nový. Úlohou byl pověřen Jan Kotěra, profesor na pražské Umělecko-průmyslové škole. Tato první Kotěrova veřejná zakázka nabrala neuvěřitelných obrátek. V roce 1905 započala příprava studie a potřebné projektové dokumentace a v roce 1907 byla již budova postavena s veškerou vnitřní i venkovní výzdobou, na níž se podílela spousta známých umělců či firem tehdejší doby (Stanislav a Vojtěch Suchardové, Karel Petr, František Kysela, Jan Preisler, ale i významná prostějovská kovotepecká firma Vulkania). Za 2. světové války budova výrazně utrpěla necitlivou přestavbou profesorem německé techniky v Brně, Emilem Tranquillinim, kdy měla být maximálně potlačena secesní výzdoba. Teprve v uplynulých deseti letech proběhlo několik rekonstrukcí, které Národní dům po etapách vrátily do původní podoby, a dlužno dodat, že ani dnes není ještě vše hotovo. [5]

Po roce 1918 pokračoval hospodářský i kulturní rozvoj města. Později byl ochromen nacistickou okupací a komunistickou totalitní vládou. Ke „stavbám socialismu“ patří věnec panelových sídlišť na okrajích města (stavěných v letech 1963-90), rozsáhlé demolice v historickém jádru města a obchodní dům uprostřed náměstí, který dnes prochází přestavbou. [3]

Roku 1945 bylo v Prostějově 175 konfekčních podniků a živností. Počátkem roku 1946 byl závod Wichterle a Kovářik začleněn do národního podniku Agrostroj, který se soustředil na výrobu mlátiček, a z něj později vznikl Agrozet s.p. Závod vyráběl od roku 1978 zemědělské stroje a nářadí, stroje pro sklizeň chmele, sazeče brambor, samojízdné sklízecí řezačky píce, kloubové hřídele pro všechny druhy zemědělských strojů u nás. Na začátku 20. stol. se zde vyráběly také osobní automobily s názvem Wikov a později malotraktory s příslušenstvím, které se převážně exportovaly. Znárodněním a dalším vývojem po roce 1948 se podstatně snižoval počet drobných závodů a provozoven, vytvářely se větší celky. Znárodněná prostějovská kovodělná továrna Doležal a Tělník se po roce 1949 stala součástí n.p. Moravské železářny Olomouc a za dva roky se osamostatnil jako Hanácké železářny Prostějov. Vyráběl ocelové konstrukce a po roce 1950 byl výrobní sortiment výrazně rozšířen na výrobu pružin. Podnik také exportoval do zahraničí. [3]

V letech 1989-90 proběhl návrat k demokratické samosprávě a roku 1990 byl zbylý historický střed Prostějova vyhlášen za městskou památkovou zónu. Od roku 1990 docházelo k zásadním změnám v důsledku privatizace, restitucí a vzniku tržního prostředí v oblasti průmyslu. Zemědělství bylo ovlivňováno postupným

snižováním státních dotací. V Prostějově, stejně jako v dalších městech, dochází k mírnému nárůstu nezaměstnanosti. [2]

Roztříštěná výroba oděvů se po r. 1948 koncentrovala v n.p. Oděvní průmysl a postupně došlo k vytvoření největšího konfekčního podniku u nás, který se rozrůstal a zajišťoval 80% veškeré oděvní výroby v Čechách a na Moravě. Tento nejznámější český výrobce pánské a dámské konfekce a významný exportér však nyní skončil v konkurzu. [8]

(2)

Pro město Prostějov je průmysl zásadní i dnes. Struktura výrobních odvětví v Prostějově zůstala v podstatě zachována a shoduje se v zásadě s tradiční strukturou průmyslu rozvinutou v předválečném období i po roce 1945. V Prostějově je poměrně příznivá víceoborová skladba průmyslu. [2]

Mezi průmyslovými odvětvími má stále prioritní postavení oděvní a textilní průmysl, který má předpoklady k neustálému rozvoji. Např. firma Toray Textiles Central Europe s.r.o., která má centrálu v Japonsku, v roce 1999 zahájila v Prostějově výrobu polyesterových tkanin. Dnešní prostějovské firmy mají ale vyšší kvalitu, náskok ve vývoji a lepší servis, než asijská konkurence. Přirozenou výhodou jsou krátké vzdálenosti k zákazníkům v Evropské unii. Aby se zvýšila konkurenceschopnost proti asijským výrobcům, je třeba zvýšit přidanou hodnotu u produktů, vyrábět unikátní a velmi kvalitní zboží, podmínkou je také kvalitní zákaznický servis. (Zákazník si v obchodu může vybrat střih, podle potřeby zkombinovat velikosti, materiály, nitě i knoflíky. Personifikaci saka lze doplnit vlastním monogramem). [7] Velikostní struktura podniků se podstatně změnila. Zvýšil se počet výrobních jednotek, snížil průměrný počet pracovníků na výrobní jednotku. V poslední době docházelo k útlumu až likvidaci některých dříve klíčových průmyslových závodů (Wikov, Slávia, Agrozet, OP Prostějov). [2] V neposlední řadě dnes Prostějov trápí vznik brownfields.

Je zajímavé, jaké dopady měla druhá pol. 20. stol. na vývoj tohoto města, ve formě jisté návaznosti a případného jeho budoucího vývoje a potenciálu, (změnil se systém dopravy, pohybu lidí, zástavby apod.).

Město Prostějov je dohromady svým uspořádáním, terénní konfigurací a samozřejmě právě architekturou naprosto jedinečné. Proběhlo zde mnoho architektonických a urbanistických soutěží. Ani srovnání 1. poloviny 20. století s vývojem 2. poloviny 20. století není jednoduché. Nabízí se pak mnoho úhlů pohledu na tuto problematiku.

3 Použitá literatura a prameny

[1] CHYTIL, Miroslav (ed.) - BELŠÍK, Ondřej - CYDLÍK, Tomáš - KVAPILOVÁ NOVÁKOVÁ, Michaela - ROHÁČKOVÁ, Dagmar - RUDOLF, Vlastimil. *Slavné stavby Prostějova*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství FOIBOS BOOKS s.r.o., 2009. 231 s. ISBN 978-80-87073-21-6

[2] *Současný průmysl města Prostějova*.

Dostupné z: <<http://www.mestopv.cz/showdoc.do?docid=558>>

[3] Průmysl města Prostějova, od 13. století do roku 1989.

Dostupné z: <<http://www.mestopv.cz/showdoc.do?docid=559>>

[4] ŠLAPETA, Vladimír. *Moderní architektura v Prostějově 1900-1950*. Štafeta. kulturně politický časopis Prostějovska, 1977, č. 2, s. 16 - 18.

ISBN 04062-0647.578

[5] HAVLÍK, Jan. Recenzovaný příspěvek na XVII. konferenci doktorandů, konané 25.2.2013 na FA VUT v Brně. Článek je uveden ve sborníku konference.

ISBN 978-80-214-4774-5

[6] VINCENEC, Tomáš - CHYTIL, Miroslav. *Nenápadný půvab prostějovské industrie*. DVD. Vydavatelství ADNOC EUROPE TRADING s.r.o., 2010.

[7] *Tuzemské firmy vedou v oblecích na míru*. IDNES [online]. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/tuzemske-firmy-vedou-v-oblecich-na-miru-fcj-ekonomika.asp?c=A070625_771791_ekonomika_pha>.

[8] *Silná koruna zavřela další závody OP Prostějov*. IDNES [online]. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/silna-koruna-zavrela-dalsi-zavody-op-prostejov-f5p-ekonomika.aspx?c=A080612_131452_ekonomika_kam>.

[9] *Historie oděvního průmyslu v Prostějově*. Deník.cz. Dostupné z: <<http://www.denik.cz/ekonomika/odevni-prumysl-v-prostejove-ma-historii20100722.html>>.

Obrazová příloha:

(1) "Továrna firmy Kovářik". *Průmysl města Prostějova*. Zdroj: [www.mestopv.cz].

(2) "OP Prostějov". *OP Prostějov*. Zdroj: [www.ceskatelevize.cz].